

دانشگاه رازی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی جغرافیا و برنامه ریزی
روستایی گرایش (مدیریت توسعه پایدار روستایی)

عنوان پایان نامه
اثرات اقتصادی – اجتماعی احداث سد بر روستاهای بالا دست
(مطالعه موردی: سد معشوره در استان لرستان)

استاد راهنما
دکتر آئیژ عزمی

نگارش
رضا رضایی

اسفند ۱۳۹۳

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشگاه رازی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی جغرافیا و برنامه ریزی
روستایی گرایش (مدیریت توسعه پایدار روستایی)

عنوان پایان نامه

اثرات اقتصادی – اجتماعی احداث سد بر روستاهای بالا دست

(مطالعه موردی: سد معشوره در استان لرستان)

استاد راهنما

دکتر آئیژ عزمی

نگارش

رضا رضایی

اسفند ۱۳۹۳

تقدیر و تشکر:

خداوند بزرگ را سپاسگزارم که به من فرصتی عطا کرد تا بخشی از زندگی‌م را با انسان‌هایی فرهیخته سپری نمایم و از رهگذر این مصاحبت به بسط بینش مبتنی بر یادگیری ام‌یاری رسانم. حقیقتاً بینش و منش اساتید باعث تغییر و تکامل تفکر بنده بوده و از این جهت این مدت را دوره طلایی زندگی‌م می‌دانم، هرچند در مقابل این همه محبت زبانم قاصر است. ابتدا بر خود لازم می‌دانم خالصانه‌ترین سپاس خود را نثار استاد فرهیخته و فرزانه‌ام جناب آقای دکتر آئیژ عزمی نمایم که مسئولیت راهنمایی این پایان‌نامه را برعهده گرفتند و در تمامی مراحل تحقیق بنده را مورد راهنمایی‌های عالمانه و لطف صبورانه خود قرار داده‌اند و همچنین از آقای دکتر جعفر توکلی و سرکار خانم دکتر فرحناز رستمی که زحمت داوری این پایان‌نامه را متحمل شدند تقدیر و تشکر می‌کنم. از تک‌تک اساتید محترم دانشکده که در این دو سال از خدمتشان کسب فیض کردم نهایت سپاسگزاری را دارم. همچنین از آقایان دارا شکری، مهندس علی‌احمد بزرگی، مهندس فیروز نورایی و هادی الماسی که نهایت همکاری را در زمینه به ثمر رسیدن پروژه داشته‌اند کمال تقدیر و تشکر را دارم.

جا دارد از مهندسان مسئول در فرمانداری شهرستان‌های دلفان، الشتر و فیروزآباد که در زمینه در اختیار گذاشتن اطلاعات هیچ‌گونه امتناعی نداشتند صمیمانه تشکر کنم.

در آخر از ساکنان روستاهای رضاوایس، گنج دره علیا، گنج دره سفلی، سرمرنگ، عزیز کشته، چم شاهی، چم شته، چم قبرستان، چشمه طلا، اسحاق آباد، لعل آباد، کلکستان، چم گرگعلی و چال سبز و تمامی مسئولین و مهندسان و کارگران مشغول در ساخت سد که نهایت همکاری را داشتند صمیمانه تشکر می‌کنم. در پایان برای سلامتی و موفقیت روز افزون نامبردگان بخصوص اساتید دلسوز و زحمتکشم دعا می‌کنم.

تقدیم به

مادر مهربانم

و

همسر عزیزم

به خاطر محبت هایشان

چکیده

سد یکی از طرح های عظیم توسعه ای کشورها محسوب می شود. با اجرای این طرح، دریاچه ای در پشت سد تشکیل و سطح قابل توجهی از اراضی آب پوشیده می شود که این سطوح حواشی رودخانه ها و دره ها محل سکونت و ارتزاق افراد زیادی بوده و هست. امروزه احداث سد منافع و مضرات اقتصادی- اجتماعی زیادی داشته و تلاش می شود تا در قالب بررسی آثار این طرح، بیشترین منفعت و کمترین ضرر حاصل شود. هدف اصلی این تحقیق سنجش نگرش ساکنان ۱۴ روستای بالا دست سد از اثرات اقتصادی-اجتماعی ساخت سد معشوره در استان لرستان، بر زندگی آن هاست. جامعه آماری در این تحقیق دو گروه مختلف از ساکنان روستاهای بالا دست سد معشوره بودند که یک گروه شامل افراد بالای ۱۸ سال روستاهای بالا دست سد (N=۱۱۹۶) بودند که ۲۹۰ نفر از آن ها بر اساس فرمول کوکران به عنوان حجم نمونه انتخاب و با روش نمونه گیری طبقه بندی احتمالی سهم هر روستا از کل ۲۹۰ نفر مشخص و با استفاده از روش تصادفی سیستماتیک افراد هر روستا مشخص و پرسشنامه در بین افراد توزیع شد. گروه دیگر شامل اعضای دهیاران (در صورت نداشتن دهیار، یک عضو از اعضاء شورا) هر یک از روستاهای مورد مطالعه (N=۱۴) بودند. متغیرهای قابل سنجش پرسشنامه، دو دسته متغیرهای اقتصادی شامل: «اختلافات ملکی، تغییر در مشاغل، تغییر در کاشت و نوع بهره برداری از اراضی، افزایش ساخت و ساز، افزایش رقابت اقتصادی و تصاحب املاک، تبدیل مراتع و اراضی شیبدار به باغ و افزایش تقاضای خرید و فروش املاک» و متغیرهای اجتماعی شامل: «رونق گردشگری و افزایش درآمد، میزان همکاری و مشارکت ساکنان با هم، میزان بازگشت مهاجران، افزایش امنیت، مهاجرت اجباری و تبعات آن و میزان رضایت ساکنان از اجرای پروژه» بودند. بعد از جمع آوری داده ها، با استفاده از نرم افزار SPSS رابطه ای معنا دار بین متغیر سن افراد با میزان رضایت از اجرای پروژه و مقصد مهاجران در آینده تأیید و نگرش ساکنان در دو مقطع زمانی قبل و بعد از احداث سد و نگرش دو گروه از ساکنان بر اساس میزان اراضی که از آنان آب پوشیده می شود درباره متغیرهای اقتصادی و اجتماعی مورد سنجش قرار گرفت. بر طبق نتایج بدست آمده تفاوت قابل ملاحظه ای در نگرش ساکنان در دو مقطع زمانی قبل و بعد از احداث سد و نگرش دو گروه براساس میزان آب پوشیده شدن اراضی شان وجود داشت و این بیانگر تغییرات ایجاد شده در ابعاد اقتصادی-اجتماعی ساکنان بر اثر ساخت سد معشوره است.

بخش دیگر تحقیق شامل گردآوری و تحلیل داده ها در قالب مدل SWOT است در نهایت مشخص شد؛ با وجود نقاط قوت زیاد این طرح، ساکنان نگرانی های عمیقی در رابطه با از دست دادن شغل، نابودی تعلقات اجتماعی، فرهنگی، مهاجرت اجباری و متوقف شدن طرح های توسعه ای در روستاها دارند.

واژگان کلیدی: نگرش اقتصادی- اجتماعی، سد معشوره، مهاجرت اجباری، آب پوشیده، استان لرستان

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: طرح تحقیق

۳	۱-۱- مقدمه.....
۳	۲-۱- مسأله تحقیق.....
۴	۳-۱- اهداف تحقیق.....
۴	۳-۱- هدف اصلی.....
۴	۳-۲- اهداف اختصاصی.....
۵	۴-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق.....
۶	۵-۱- موانع و محدودیت های تحقیق.....
۶	۶-۱- محدوده های تحقیق.....
۶	۶-۱-۱- محدوده موضوعی.....
۶	۶-۱-۲- محدوده جغرافیایی.....
۹	۶-۱-۲-۱- موقعیت شهرستان دلفان.....
۹	۶-۱-۲-۲- موقعیت شهرستان سلسله.....
۹	۶-۱-۲-۳- آب و هوا و منابع آب.....
۱۰	۶-۱-۲-۴- زمین شناسی و ناهمواری.....
۱۱	۶-۱-۳- محدوده زمانی.....
۱۱	۷-۱- روستاها و جمعیت مورد مطالعه.....
۱۴	۸-۱- ساختار اقتصادی ساکنان.....
۱۵	۹-۱- تعریف واژگان.....
۱۵	۱۰-۱- جمع بندی.....

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق:

۱۸	۱-۲- مقدمه.....
۱۸	۲-۲- مبانی نظری تحقیق.....
۱۸	۲-۲-۱- مقدمه ای بر سدسازی در ایران.....
۱۹	۲-۲-۲- تاریخچه سدسازی در ایران و جهان.....

- ۲۰-۲-۳- مشخصات عمومی سدهای قدیمی ایران..... ۲۰
- ۲۰-۲-۴- تاریخچه سد و سدسازی در روستا..... ۲۰
- ۲۲-۲-۵- آب، توسعه و سدهای بزرگ..... ۲۲
- ۲۳-۲-۶- برنامه ریزی و مدیریت منابع آب های سطحی در مناطق روستایی ایران (با تأکید بر سدهای مخزنی)..... ۲۳
- ۲۳-۲-۶-۱- جایگاه سدسازی در برنامه ریزی روستایی..... ۲۳
- ۲۴-۲-۶-۲- جایگاه سد در توسعه پایدار روستایی..... ۲۴
- ۲۶-۲-۷- احداث سد به نفع فقرا یا ثروتمندان..... ۲۶
- ۲۷-۲-۸- اهداف پروژه های سدسازی با تأکید بر نواحی روستایی..... ۲۷
- ۲۸-۲-۸-۱- ذخیره آب و تأمین آب آبیاری توسط سدهای بزرگ..... ۲۸
- ۲۹-۲-۸-۲- محافظت در برابر سیلاب..... ۲۹
- ۲۹-۲-۸-۳- تولید برق برای شبکه سراسری..... ۲۹
- ۳۰-۲-۸-۴- انتقال آب به زمین های کشاورزی..... ۳۰
- ۳۰-۲-۹- محاسن احداث سدهای بزرگ با تأکید بر نواحی روستایی..... ۳۰
- ۳۰-۲-۹-۱- پیامدهای مثبت اقتصادی ناشی از احداث سد..... ۳۰
- ۳۱-۲-۹-۲- پیامدهای مثبت اجتماعی ناشی از احداث سد..... ۳۱
- ۳۲-۲-۱۰- معایب احداث سدهای بزرگ با تأکید بر نواحی روستایی..... ۳۲
- ۳۴-۲-۱۱- اثرات چندگانه احداث سدها بر روستاها..... ۳۴
- ۳۴-۲-۱۱-۱- اثرات بر وضعیت اجتماعی..... ۳۴
- ۳۵-۲-۱۱-۱- مهاجرت و انواع آن با تأکید بر ساخت سد..... ۳۵
- ۳۶-۲-۱۱-۲- آثار و پیامدهای مهاجرت اجباری از روستا به شهرها..... ۳۶
- ۳۷-۲-۱۱-۳- مهاجرت و جابجایی جمعیت ناشی از اجرای طرح های بزرگ (سدها)..... ۳۷
- ۴۱-۲-۱۱-۲- اثرات بر وضعیت اقتصادی روستائیان..... ۴۱
- ۴۲-۲-۱۱-۳- تأثیرات سیاسی..... ۴۲
- ۴۲-۲-۱۱-۴- اثر بر بهداشت محیط و زندگی افراد روستایی..... ۴۲
- ۴۳-۲-۱۱-۵- اثر بر فرهنگ و میراث فرهنگی روستاها..... ۴۳
- ۴۳-۲-۱۱-۶- اثرات ژئوفیزیکی..... ۴۳
- ۴۴-۲-۳- پیشنهاد تحقیق..... ۴۴
- ۴۵-۲-۳-۱- تحقیقات خارجی در رابطه با موضوع..... ۴۵
- ۵۰-۲-۳-۲- تحقیقات داخلی در رابطه با موضوع..... ۵۰

- ۴-۲- جمع بندی..... ۵۵
- ۵-۲- تدوین چارچوب مفهومی..... ۵۶
- ۶-۲- جمع بندی..... ۵۷

فصل سوم: روش شناسی تحقیق:

- ۱-۳- مقدمه..... ۶۱
- ۲-۳- نوع و روش تحقیق..... ۶۱
- ۳-۳- فرضیه های تحقیق..... ۶۲
- ۴-۳- متغیرهای تحقیق..... ۶۲
- ۱-۴-۳- متغیرهای اقتصادی..... ۶۲
- ۲-۴-۳- متغیرهای اجتماعی و فرهنگی..... ۶۲
- ۵-۳- جامعه آماری..... ۶۵
- ۶-۳- حجم نمونه و روش نمونه گیری..... ۶۵
- ۷-۳- ابزار سنجش و روش گردآوری داده ها..... ۶۸
- ۱-۷-۳- تعیین روایی پرسشنامه..... ۶۸
- ۲-۷-۳- تعیین پایایی پرسشنامه..... ۶۸
- ۳-۷-۳- مطالعات اسنادی و کتابخانه ای..... ۶۸
- ۴-۷-۳- مطالعات میدانی..... ۶۹
- ۸-۳- روش های تجزیه و تحلیل اطلاعات..... ۶۹
- ۹-۳- ارائه مدل تحلیلی..... ۶۹
- ۱۰-۳- جمع بندی..... ۶۹

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها:

- ۱-۴- مقدمه..... ۷۱
- ۲-۴- تحلیل های توصیفی..... ۷۱
- ۱-۲-۴- سن..... ۷۱
- ۲-۲-۴- جنسیت..... ۷۲
- ۳-۲-۴- وضعیت تأهل..... ۷۳
- ۴-۲-۴- سطح سواد..... ۷۳

- ۷۴ ۴-۲-۵- شغل اصلی
- ۷۴ ۴-۲-۶- شغل فرعی
- ۷۵ ۴-۲-۷- تغییر در کاشت نوع محصول
- ۷۶ ۴-۲-۸- بیشترین محصول کاشته شده توسط ساکنان
- ۷۷ ۴-۲-۹- میزان تولید محصولات تولیدی مازاد بر مصرف محلی
- ۷۷ ۴-۲-۱۰- میزان اراضی اختصاص داده شده به کشت آبی و باغ
- ۷۷ ۴-۲-۱۱- متوسط درآمد خانوار در یک سال زراعی
- ۷۸ ۴-۲-۱۲- میزان اشتغال در کار ساخت سد
- ۷۸ ۴-۲-۱۳- متوسط درآمد ماهیانه هر فرد از طریق مشارکت در ساخت سد
- ۷۸ ۴-۲-۱۴- تغییر در نحوه مالکیت اراضی
- ۷۹ ۴-۲-۱۵- نوع مالکیت اراضی
- ۷۹ ۴-۲-۱۶- رونق گردشگری
- ۸۰ ۴-۲-۱۷- نوع گردشگران وارد شده به منطقه
- ۸۰ ۴-۲-۱۸- مقصد مهاجرانی که بر اثر ساخت سد مجبور به مهاجرت اجباری هستند
- ۸۱ ۴-۲-۱۹- شهر مقصد
- ۸۱ ۴-۳-۳- تحلیل های استنباطی
- ۸۲ ۴-۳-۱- سنجش نگرش ساکنان با استفاده از مقایسه میانگین ها
- ۸۲ ۴-۳-۱-۱- مقایسه نگرش ساکنان در دو مقطع زمانی قبل و بعد از احداث سد
- ۸۶ ۴-۳-۱-۲- سنجش نگرش ساکنان نسبت به تأثیرات ساخت سد بر وضعیت فعلی و آینده خود
- ۸۸ ۴-۳-۱-۳- سنجش نگرش ساکنان از نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها
- ۸۹ ۴-۳-۲- بررسی متغیرها با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی
- ۸۹ ۴-۳-۱-۲- مؤلفه های مؤثر در رابطه با وضعیت اجتماعی- اقتصادی بعد از ساخت سد
- ۹۰ ۴-۳-۱-۲-۱- تعیین مناسب بودن داده ها برای تحلیل عاملی
- ۹۰ ۴-۳-۱-۲-۲- ماتریس دوران یافته به همراه مؤلفه ها
- ۹۱ ۴-۳-۱-۲-۳- تلخیص مؤلفه ها و درصد واریانس آن ها
- ۹۲ ۴-۳-۲-۲- مؤلفه های مؤثر نسبت به تأثیرات ساخت سد بر وضعیت فعلی و آینده خود
- ۹۲ ۴-۳-۲-۱- تعیین مناسب بودن داده ها برای تحلیل عاملی
- ۹۲ ۴-۳-۲-۲-۲- ماتریس دوران یافته به همراه مؤلفه ها
- ۹۳ ۴-۳-۲-۲-۳- تلخیص مؤلفه ها و درصد واریانس آن ها

- ۳-۲-۳-۴- مؤلفه‌های مؤثر بر نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها ۹۴
- ۱-۳-۲-۳-۴- تعیین مناسب بودن داده ها برای تحلیل عاملی ۹۴
- ۲-۳-۲-۳-۴- ماتریس دوران یافته به همراه مؤلفه ها ۹۵
- ۳-۳-۲-۳-۴- تلخیص مؤلفه ها و درصد واریانس آن ها ۹۵
- ۴-۴- نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدات احداث سد ۹۶
- ۱-۴-۴- جمع آوری داده ها ۹۶
- ۲-۴-۴- رتبه بندی و اولویت سنجی نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدات ۹۹
- ۳-۴-۴- استراتژی های موجود در رابطه با موضوع ۱۰۱
- ۱-۳-۴-۴- استراتژی رقابتی/تهاجمی ۱۰۲
- ۲-۳-۴-۴- استراتژی تنوع ۱۰۲
- ۳-۳-۴-۴- استراتژی بازنگری ۱۰۲
- ۴-۳-۴-۴- استراتژی تدافعی ۱۰۳
- ۵-۴- جمع بندی ۱۰۴

فصل پنجم آزمون فرضیه ها

- ۱-۵- مقدمه ۱۰۵
- ۲-۵- سنجش رابطه بین سن- مقصد مهاجرت و سن- میزان رضایت از اجرای پروژه ۱۰۵
- ۳-۵- سنجش نگرش ساکنان در دو زمان متفاوت قبل از احداث سد و بعد از احداث سد ۱۰۶
- ۴-۵- مقایسه میانگین نگرش دو گروه از ساکنین درباره اثرات ساخت سد ۱۰۸
- ۵-۵- جمع بندی ۱۱۱

فصل ششم نتیجه گیری و پیشنهادها

- ۱-۶- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۱۳
- ۲-۶- راهکارها و پیشنهادها ۱۱۶
- فهرست منابع ۱۱۸
- پیوست ها ۱۲۷

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱-۱) اسامی روستاهای بالا دست سد معشوره که با آبرگیری سد زیر آب می روند.....	۱۲
جدول (۲-۱) میزان اراضی کشاورزی و باغی و نوع شغل ساکنان روستاهای بالا دست سد معشوره.....	۱۳
جدول (۱-۲) تعداد و اهداف ساخت سدها در ایران و کشور های مختلف در سال ۲۰۰۰.....	۲۸
جدول (۲-۲) خلاصه نتایج پژوهش های مرتبط.....	۵۷
جدول (۱-۳) متغیرهای اقتصادی - اجتماعی حاصل از ساخت سد.....	۶۲
جدول (۲-۳) اسامی روستاهای بالا دست سد معشوره و اطلاعات مربوط به حجم نمونه.....	۶۷
جدول (۳-۳) میزان آلفای کرومباخ بخش های مختلف پرسشنامه.....	۶۸
جدول (۱-۴) توزیع فراوانی و میانگین گروه های سنی پاسخگویان.....	۷۲
جدول (۲-۴) توزیع فراوانی و درصد جنسیت پاسخگویان.....	۷۳
جدول (۳-۴) توزیع فراوانی و درصد وضعیت تأهل افراد را نشان می دهد.....	۷۳
جدول (۴-۴) وضعیت سواد.....	۷۳
جدول (۵-۴) توزیع فراوانی مشاغل اصلی ساکنان.....	۷۴
جدول (۶-۴) شغل فرعی پاسخگویان.....	۷۵
جدول (۷-۴) تغییر در کاشت نوع محصول.....	۷۶
جدول (۸-۴) محصولات کاشته شده توسط ساکنان.....	۷۶
جدول (۹-۴) میزان تولید محصولات مازاد بر مصرف محلی.....	۷۷
جدول (۱۰-۴) اختصاص اراضی به کشت آبی و باغ توسط کشاورزان.....	۷۷
جدول (۱۱-۴) متوسط درآمد ساکنان از فعالیت کشاورزی در یک سال زراعی.....	۷۷
جدول (۱۲-۴) اشتغال به واسطه ساخت سد.....	۷۸
جدول (۱۳-۴) میزان درآمد ماهیانه ساکنان مشغول به کار سد سازی.....	۷۸
جدول (۱۴-۴) تغییر در نحوه مالکیت املاک به واسطه ساخت سد.....	۷۹
جدول (۱۵-۴) نوع مالکیت اراضی.....	۷۹
جدول (۱۶-۴) احداث سد و رونق گرفتن گردشگری.....	۸۰
جدول (۱۷-۴) نوع گردشگری.....	۸۰
جدول (۱۸-۴) مکان های مورد نظر ساکنانی که باید مهاجرت کنند.....	۸۱
جدول (۱۹-۴) شهر مقصد مهاجران.....	۸۱
جدول (۲۰-۴) گویه های موجود در زمینه سنجش نگرش ساکنان قبل و بعد از احداث سد.....	۸۵

- جدول (۲۱-۴) سنجش نگرش ساکنان از اثرات سد بر زندگی فعلی و آینده خود ۸۷
- جدول (۲۲-۴) سنجش نگرش ساکنان در رابطه با نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها ۸۹
- جدول (۲۳-۴) بررسی مناسب بودن متغیرها برای تحلیل عاملی بعد از احداث سد ۹۰
- جدول (۲۴-۴) نتایج ماتریس دوران یافته بعد از احداث سد ۹۰
- جدول (۲۵-۴) مولفه های موثر در نگرش مردم نسبت به تأثیر ساخت سد بر زندگی آنها ۹۱
- جدول (۲۶-۴) بررسی مناسب بودن متغیرها برای تحلیل عاملی ۹۲
- جدول (۲۷-۴) ماتریس دوران یافته نگرش ساکنان نسبت به تأثیرات ساخت سد بروضعیت فعلی و آینده ۹۳
- جدول (۲۸-۴) مولفه های موثر در نگرش مردم نسبت به تأثیرات ساخت سد بروضعیت فعلی و آینده ۹۴
- جدول (۲۹-۴) بررسی مناسب بودن متغیرها برای تحلیل عاملی نگرش ساکنان نسبت به نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها ۹۵
- جدول (۳۰-۴) ماتریس دوران یافته نگرش ساکنان نسبت به نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها ۹۵
- جدول (۳۱-۴) مؤلفه های استخراج شده از نگرش ساکنان نسبت به نحوه برخورد مسئولین پروژه با آن ها ۹۶
- جدول (۳۲-۴) نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت های ساخت پروژه از نظر دهیاران و شوراها ۹۸
- جدول (۳۳-۴) ماتریس تحلیل SWOT (رتبه بندی نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها) ۱۰۰
- جدول (۳۴-۴) استراتژیهای حاصل از (SWOT) ۱۰۱
- جدول (۱-۵) رابطه بین سن - مقصد مهاجرت و رضایت از اجرای پروژه ۱۰۶
- جدول (۲-۵) نتایج آزمون ویلکاکسون ۱۰۷
- جدول (۳-۵) نتایج آزمون من ویتنی ۱۰۹

فهرست نقشه ها

صفحه

عنوان

- نقشه (۱-۱) نقشه هیدرولوژی رود کشکان با سرشاخه های دائمی و فصلی آن و محدوده ی دریاچه پشت سد ۸
- نقشه (۲-۱) نقشه روستاهایی که بر اثر آبگیری سد معشوره آ پوشیده می شوند ۱۳

فهرست نمودارها و فرمول ها

صفحه	عنوان
۵۸.....	نمودار (۱-۲) چارچوب مفهومی تحقیق.....
۶۶.....	فرمول (۱-۳) فرمول کوکران جهت برآورد حجم نمونه.....
۷۲.....	نمودار (۱-۴) سن پاسخگویان.....
۷۴.....	نمودار (۲-۴) وضعیت سواد افراد پاسخگو.....

پیشگفتار

توسعه پدیده‌ای است که طی چند دهه اخیر در سطوح مختلف انسانی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، علمی و... در بین کشورهای دنیا رایج شده است؛ تا جایی که گاهی مواقع کشورها را به دودسته کشورهای توسعه یافته و کشورهای کمتر توسعه یافته طبقه بندی می کنند. همین طبقه بندی ها موجب شد تا دولت ها در راستای این طبقه بندی حرکت و موقعیت خود را ارتقاء بدهند. این امر در کشورمان هم دنبال می شود و با توجه به ویژگی های طبیعی و پراکندگی منابع، جمعیت در کشورمان ناهمگون توزیع شده و سکونتگاه های پراکنده ای اعم از سکونتگاه روستایی یا شهری زیادی در کشور وجود دارد. در عین حال در دو دهه اخیر مسأله آب و انرژی در توسعه و به خصوص توسعه روستایی اهمیت دو چندانی پیدا کرده است و لذا احداث سد به عنوان راهکاری جهت بهره برداری بهینه از آب و انرژی مطرح شده است. در ایران نیز از زمانهای کهن تا به امروز احداث سد به عنوان یک راه حل منطقی و مناسب برای تأمین آب جهت مصارف کشاورزی، صنعت و شرب و کنترل سیلاب شناخته شده است. عملکرد این سازه های آبی به صورت اثرات اجتماعی- اقتصادی و اکولوژیکی به صورت های گوناگون از جمله تولید غذا، تأمین انرژی، جلوگیری از خطرات سیل و خسارات مالی و جانی ناشی از آن آشکار شده است.

با این وجود منظور از توسعه، آن توسعه ای است که ضمن بهره گیری بهینه از منابع، کمترین زیان به بار آید. حال با توجه به این هدف مهم در توسعه طی چندین دهه گذشته مناظره ها و بحثهایی در زمینه ابعاد مثبت و منفی سد های بزرگ ایجاد شده است. محوریت این مناظره ها بیشتر بر روی توزیع جغرافیایی این منابع آبی، مردم جابجا شده و از هم پاشیدگی ساختار اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جوامع متأثر از سد سازی بوده است.

استان لرستان دارای اقلیم و دشت های مطلوبی جهت کشاورزی می باشد، اما متأسفانه کمبود آب در سالیان اخیر مشکلات زیادی را برای این استان و روستاهای آن به وجود آورده است. لذا در طرح توسعه و شکوفایی اقتصادی کشور، احداث سد چند منظوره معشوره در استان لرستان با محوریت فعالیت های کشاورزی، تولید انرژی برقی و کنترل سیلاب ها در نظر گرفته شد. با احداث این سد سیلاب های جاری در رودخانه پرآب و دائمی کشکان و انشعابات آن، در داخل مخزن سد ذخیره می گردد و از آب آن در فعالیت های کشاورزی، صنعتی و شرب منطقه استفاده می شود. از اهداف ثانویه این طرح می توان به جلوگیری از هدر رفت بیهوده آب، اشتغال زایی، ایجاد تأسیسات تفریحی و... برای ساکنان محلی اشاره کرد. اما با ساخت این سد میزان قابل توجهی از اراضی مرغوب ساکنین، مراتع، مسکن و باغات ساکنان ۱۴ روستا آب پوشیده می شوند. زندگی این ساکنان از دو بعد کلی اقتصادی و اجتماعی تحت تأثیر ساخت این سد قرار می گیرد. این تحقیق در پی شناخت تأثیرات ساخت سد معشوره بر ساکنان بالادست و ارائه راهکارهایی در جهت کاهش اثرات منفی این طرح شکل گرفته است.

فصل اول

طرح تحقيق

۱-۱- مقدمه

اصل اساسی در روش تحقیق، رعایت نظم و ترتیب خرده فرایندهای هر مرحله از تحقیق است تا تحقیق علمی را در کوتاه‌ترین زمان ممکن و با کمترین آسیبها در زمینه کشف مجهول و راه حل مسأله عملی سازد. در این پژوهش ابتدا مسأله تحقیق، هدف کلی و اهداف جزئی، ضرورت و اهمیت این پژوهش مطرح و در نهایت از نظر جغرافیایی، مکان مورد مطالعه تعیین شد که این موقعیت جغرافیایی از جنبه‌های مختلفی از جمله محدوده موضوعی، محدوده جغرافیایی و محدوده زمانی مورد بررسی قرار گرفته است. لذا برای دستیابی به نتیجه مناسب، اطلاعات مهم دیگری در رابطه با میزان اراضی کشاورزی و باغی ساکنان، ساختار جمعیتی و ساختار اقتصادی ساکنان مکان مورد مطالعه از آمار نامه‌ها و مراجعه به سازمان‌های مربوطه جمع‌آوری شد. با توجه به شناخت کلی که از مکان مورد مطالعه وجود دارد، ناهمواریها و نبود زیر ساختهای مناسب ارتباطی و نحوه کسب درآمد و اقتصاد روستاییان و... گاهی موانعی در کسب اطلاعات مناسب محسوب می‌شوند. و در پایان این فصل واژگان و مفاهیم تحقیق به طور واضح تعریف و نتیجه‌گیری کلی از مطالب فصل بعمل آمد. کلیه این فعالیت‌ها و نظم دهی به آنها جهت دستیابی به نتایج علمی و قابل قبول اهداف مطروحه در این پژوهش می‌باشد.

۱-۲- مسأله تحقیق

نیاز همیشگی انسان به آب به ویژه در مناطق خشک موجب شد که از زمان‌های بسیار دور انسان به فکر نگهداری و ذخیره آب برای فصول خشک خود باشد و به این منظور روش‌های مختلفی مانند ایجاد قنات، آب انبار، سدهای کوچک و بزرگ مورد استفاده قرار گرفت. با گذشت زمان و پس از بروز انقلاب صنعتی که رشد جمعیت سرعت چشمگیری به خود گرفت، نیاز به آب برای تولید محصولات صنعتی، کشاورزی و مصرف مستقیم افزایش یافت و همزمان با رشد فن‌آوری و توانایی‌های ماشینی بشر، امکان ساخت و ساز سدهای عریض و طویل و متعدد برای او فراهم آمد. ذخیره آب و تأمین انرژی از طریق سدها امری اجتناب‌ناپذیر تصور شد، غافل از اینکه این ضرورت در دراز مدت به عوامل حیاتی و محیط زیست انسان لطمه زد. بنابراین با توجه به این امر مهم، نحوه احداث و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی سدها به صورت مسئله‌ای جهانی مطرح شده است. و در محافل بین‌المللی اثر بخشی سدها بر جوامع و آبادی‌های مجاور، نحوه معیشت مردمان و ساکنان حوزه‌های پیرامونی و نیز اکوسیستم‌ها مسائل نگران‌کننده‌ای بوجود آورده است (رحمتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲).

سرزمین ایران در منطقه‌ای خشک و نیمه خشک قرار گرفته و توزیع ناموزون بارشها و جریان آبهای سطحی محدودیت‌های عمده‌ای را در استفاده از آب، این عنصر حیاتی به وجود آورده است. به علاوه قسمت اعظم این جریان‌ها قبل از آن که مورد استفاده قرار گیرند، از دسترس خارج شده و به سوی دریا سرازیر می‌شود.

گردند. از آنجایی که تامین آب همواره نیاز اساسی بشر برای استفاده‌های کشاورزی، صنعتی و آب شرب شهرها بوده است، لذا مهار سیلاب‌ها و آب‌های جاری از طریق احداث سد، از کارهای اساسی و زیر بنایی محسوب شده و برای نیل به خودکفایی اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (نجمایی، ۱۳۷۵: ۲۱).

این نیاز از دیرباز در کشورمان مورد توجه بوده و آثار بی‌شماری از سدهای قدیمی با قدمت چند هزار ساله در گوشه و کنار این سرزمین، گواه بارزی بر این مدعاست و آثاری که در این زمینه به دست آمده است، نشان می‌دهند که پیشینیان و نیاکان ما از قرن‌ها پیش، با دانش و فن سد سازی آشنایی کامل داشته و با احداث تاسیسات آبی مختلف و انواع سدها که پس از گذشت صدها سال هنوز استوار و پایدار باقی مانده اند، تحسین و اعجاب متخصصان و صاحب نظران بین المللی رادر عصر حاضر برانگیخته است. اما با این وجود احداث هر «سد» صرف نظر از منافع بسیاری که در تولید ثروت برای کشور دارد، قربانیان آواره بسیاری را به جا خواهد گذاشت. مناطقی که در محل احداث این دریاچه‌ها به زیر آب می رود، محل ارتزاق، معیشت و فعالیت‌های فرهنگی این آوارگان محسوب می شود. اگر تزییع حقوق معنوی و صدمات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی حاصل از احداث سدها را در نظر آورده شود، مشخص می شود که به رغم همه مواهب سد سازی در تولید انرژی و ذخیره آب برای کشور، ساخت این سازه موجب محو هویت و آوارگی و بیکاری هزاران انسان شده است (پیری، ۱۳۹۰: ۱۴).

احداث سد علی‌رغم منافع متعدد، پیامدهای ناگوار اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی دارد. از جمله به زیر آب رفتن بخشی از روستاهای بالادست سد، تخریب مراتع و زیر آب رفتن زمین‌های کشاورزی آسیب‌های احداث سدها در مناطق مختلف به ویژه مناطق روستایی است. لذا این عامل سبب شده که اجرای سد در برخی کشورها متوقف شود که می‌توان به کشورهای هم‌چون امریکا اشاره نمود (نجیب نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۷).

در ایران وجود رودهای پر آب و دائمی در دره‌های رشته کوه زاگرس، دولتها را وادار به استفاده‌های مختلف از این مواهب خدادادی نموده است که احداث سد یکی از اینهاست. (مثل احداث سدهای کرخه و گتوند و کارون و...). سد معشوره در حد فاصل بین شهرستانهای کوه‌دشت - دلفان و الشتر در استان لرستان که بر روی رود پر آب کشکان در دست ساخت است. در بالا دست و پایین دست این سد، روستاهای فراوانی در دره‌ها و سواحل این رود دائمی قرار دارند. ساخت این سازه بزرگ با این که منفعت فراوانی برای منطقه و کشورمان دارد، اما علاوه بر این منفعت‌ها در زمان آبرگیری کامل سد، اراضی و ساختمان‌های ساکنان ۱۴ روستا در بالا دست این سد به زیر آب می‌روند که با احداث سد معشوره، ابعاد مختلف زندگی روستاییان بالادست سد به ویژه از منظر اقتصادی (شغل، درآمد و مالکیت) و اجتماعی و فرهنگی (مهاجرت اجباری، روابط فامیلی و قبیله‌ای، آداب و رسوم) در معرض تغییرات فراوانی قرار خواهند گرفت.

در اینجا با وجود فواید فراوانی که این سازه به همراه دارد، مسأله مهم راجع به زندگی روستائیان بالا دست سد

این است:

- ساخت سد معشوره چه اثرات اقتصادی و اجتماعی بر زندگی ساکنان بالا دست سد دارد؟